

درس خارج و پاسخ‌گویی به نیازهای جدید

خارج فقه، داخل موضوع

درسی است که قرار است «اجتهاد» را در طلبه ایجاد کند و سال‌های طولانی از زندگی علمی آن‌ها را به خود مشغول می‌کند. نداشتن هیچ الگوی مشخص، هیچ‌گاه از اهمیت آن نکاسته و بلکه اهمیتش را نشان می‌دهد؛ اما هیچ پژوهش‌میدانی نیز درباره روش‌ها، آثار و نتایج این دروس انجام نشده است. هرچند دروس خارج را باید به نوعی آموزش استنباط و روش اجتهاد دانست، اما از آن‌جا که آموزشی‌توأم با پژوهش و حرکت بر مرزهای دانش است، توقع می‌رود که در خلال آن، عرصه‌های جدیدی نیز بر موضوعات آن گشوده شود. گستره نیازهای اجتماعی، پیچیدگی مسائل و فزونی نیازهای جهانی و حکومت اسلامی نیز چنین می‌طلبند که سوگیری دروس خارج نیز با نگاهی تخصصی به سمت حل این مسائل باشد. شاید همین کم‌توجهی به طرح مسائل نظام در فرایندهای آموزشی حوزه است که باعث شده بسیاری از چالش‌های نرم‌افزاری کشور هم‌چنان باقی بماند. تأکیدات رهبر انقلاب بر مسئولیت حوزه در طراحی چارچوب‌ها و فرایندهای نظام و نیز گلایه از فقدان کرسی‌های جدی دروس خارج و تفقه در مسائل نظام، گواه همین امر است. در این مجال، مروی گذرا (و البته با اغماض!) خواهیم داشت بر برخی دروس خارج حوزه علمیه که با این دغدغه شکل گرفته و با نگاه ویژه‌ای به مسائل مورد نیاز پرداخته‌اند. اکثر این دروس در سال‌های اخیر و به دنبال توصیه‌های اکید رهبری ایجاد شده‌اند و باید گفت شخص ایشان با وجود همه اشتغالات سیاسی و مدیریت جامعه، موضوعات هدف‌مند سیاسی‌اجتماعی را در درس خارج خود مطرح می‌کنند. تردیدی نیست که به‌رغم همه تلاش‌ها، هنوز در آغاز راهیم و نیل به این هدف، تلاش فراوان و مداوم نسل‌های آینده را می‌طلبد. بدیهی است که این گزارش، به معنای نفی دروس متعدد خارج فقه و اصول در حوزه‌های علمیه که به تدریس دوره‌های کامل یا ابواب فقه و حتی مسائل مستحدثه می‌پردازند نخواهد بود؛ بلکه تخصصی است از دروس خارجی که صرفاً با نگاه موضوعی به فقه سیاست و اجتماع می‌پردازند.

خارج مبانی فقه حکومتی؛
استاد میرباقری

درسی تأکیدات

رهبر انقلاب بر راه‌اندازی کرسی‌های درس خارج فقه حکومتی در حوزه علمیه قم، درس خارج «مبانی فقه حکومتی» از دی‌ماه ۱۳۹۱ توسط استاد سیدمحمد مهدی میرباقری، رئیس فرهنگستان علوم اسلامی قم آغاز شد.

سرفصل‌هایی که برای این دوره در نظر گرفته شده به این شرح است: تعریف، ضرورت و پیشینه فقه حکومتی، مسائل مبانی فقه حکومتی، تبیین مبانی کلامی، جامعه‌شناسی و معرفت‌شناسی فقه حکومتی، جایگاه فقه حکومتی در منظومه علوم و معارف، طرح و بررسی نظریه‌ها و رویکردهای شهید صدر، نظریه علامه طباطبایی، نظریه توسعه کارکرد «عقل» در معرفت دینی، نظریه به کارگیری «مصلحت» در تفقه دینی، رویکرد توسعه در روش و منطق فهم دین، رویکرد جریان روشنفکری به تفقه دینی و مبانی قواعد استنباط فقه حکومتی (فلسفه اصول فقه حکومتی). این درس در شهر ک پرديسان قم که

خارج فقه ولایت‌امری؛
استاد مؤمن

درس خارج فقه و اصول ولایت‌امری توسط آیت‌الله مؤمن، نماینده مجلس خبرگان رهبری و عضو فقهای شورای نگهبان از پاییز ۱۳۹۱ به همت مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، در مدرسه آیت‌الله گلپایگانی آغاز شده است. آیت‌الله مؤمن، پیش از این نیز محث ولایت‌فقیه را طی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۵ مطرح کرده بود که حاصل آن در کتابی سه‌جلدی با عنوان «الولایة الالهیه الاسلامیه و الحکومه الاسلامیه» به چاپ رسیده است.

خارج فقه الحکومه؛
استاد کعبی

آیت‌الله عباس کعبی پیرو تأکیدات رهبر انقلاب مبنی بر ضرورت تأمین نیازهای فقهی نظام اسلامی توسط حوزه‌های علمیه، درس خارج فقه خود را از سال ۱۳۹۰ به موضوع «فقه الحکومه؛ فقه حقوق اساسی و نهادهای سیاسی» اختصاص داده است. وی که از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و نماینده مجلس خبرگان رهبری است، این درس را هم‌روزه در سالن جلسات مرکز مطالعات راهبردی جامعه مدرسین برگزار می‌کند. سال گذشته با موضع‌گیری مقام معظم

محل اسکان شمار زیادی از طلاب و روحانیون است برگزار می‌شود و نرم‌افزار چند رسانه‌ای این مباحث نیز برای استفاده علاقه‌مندان منتشر شده است.

خارج فقه؛ رهبر معظم انقلاب

ورود به عرصه‌های سیاسی و اجرایی، به‌طور معمول جنبه‌های علمی را در حاشیه قرار می‌دهد؛ اما رهبر انقلاب از ابتدای زعامت، در کنار بار سنگین رهبری و اشتغالات فراوان و در ادامه فعالیت علمی خود، از سال ۱۳۶۹ به‌طور مستمر به تدریس خارج فقه نیز اهتمام ورزیده‌اند.

شاگردان ایشان «فقه حکومتی» را روح حاکم بر درس‌های ایشان و نقطه خروج از انزوای تاریخی تحمیلی بر فقه‌های شیعه می‌دانند که نوعی فردگرایی را بر فقه‌ماحاکم کرده بود. بنابراین، نکته قابل توجه این درس، انتخاب هدف‌مند موضوعات مورد بررسی از ابتدا تا کنون بوده است؛ به گونه‌ای که ایشان را می‌توان در عرصه بررسی موضوعات مرتبط با عرصه‌های اجتماعی و حکومتی، پیش‌گام دانست. موضوعاتی که برخلاف معمول فقها، از باب جهاد آغاز شد و با ابوابی نظیر قصاص، طهارت اهل کتاب، کهانت و غیب‌گویی، موسیقی و... که کم‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند، ادامه یافت. همین مسئله خود گویای تسلط و ابتکارات فقه‌ای ایشان است.

از موضوعات مبتلایی که تا کنون در درس ایشان بررسی شده است، می‌توان به قضاوت قاضی بر اساس امور کارشناسی، نقش پزشکی قانونی و آزمایش در کشف جرایم، ترتب آثار نسب، کالبدشکافی و هدیه اعضای بدن، حکومتی بودن خمس و انفال و زکات، اثبات رؤیت هلال به وسیله آلات و ابزار جدید، پورسانت دولتی در معاملات دولتی، حکم «کپی‌رایت» و سایر حق امتیازها، تلقیح مصنوعی و اجاره رحم، فضاهای مجازی و سایت‌ها، شبیه‌سازی و ساخت سلاح هسته‌ای اشاره کرد. اما در کنار همه این‌ها، باید به پای‌بندی جدی رهبر انقلاب به فقه جواهری نیز اشاره داشت. ایشان کاملاً مقیدند که به همان روش قدما بحث کرده و در چارچوب فقه سنتی جواهری اجتهاد کنند.

رهبری درباره پویایی نظام اسلامی و امکان تغییر نظام ریاستی به پارلمانی، وی در درس خارج خود به موضوع نظام ریاستی و پارلمانی پرداخته بود: «مبنای قدرت در نظام اسلامی، الهی و ساخت آن، مردمی و متکی به رأی آنان است؛ اما سازوکارهای رأی مردم ممکن است در اشکال گوناگونی تبلور پیدا کند.»

خارج فقه نظام سیاسی اسلام؛
استاد اراکی

درس خارج فقه نظام سیاسی، از سال ۱۳۹۰ با همکاری دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری، جامعه مدرسین و شورای عالی حوزه علمیه و در مدرسه علمیه دارالشفا برگزار می‌شود.

آیت‌الله محسن اراکی در سه سال گذشته و طی ۱۸۰ جلسه، مباحثی نظیر مبانی فلسفی فقه نظام سیاسی، ادله ضرورت حکومت، تعریف و منشأ مشروعیت حکومت، پیدایش قدرت سیاسی، مفهوم عدل، عدل در حکومت مهدوی، مسئولیت عمومی، ولایت طولی و عرضی، آزادی و حقوق آن و... را مطرح کرده است.

وی علاوه بر فقه سیاسی، تدریس خارج فقه نظام اقتصادی، فرهنگ، اعتکاف، اصول فقه و تفسیر قرآن کریم به عربی و فارسی را نیز در حوزه علمیه قم بر عهده دارد.

خارج فقه ولایت فقیه؛
استاد عابدی

مباحث خارج فقه ولایت‌فقیه از پاییز ۹۱ توسط حجت‌الاسلام والمسلمین احمد عابدی آغاز شد. وی این موضوع را بر مبنای کتاب مکاسب شیخ انصاری (ره) و با توجه به طرح بحث آن در بیع فضولی انتخاب کرده است و تا کنون ۷۴ جلسه از آن در ضلع غربی شبستان امام خمینی (ره) در حرم مطهر حضرت معصومه (س) برگزار و به موضوعات حکومت دینی، حاکم، شرایط و اختیارات آن پرداخته شده است.

خارج فقه اداره؛
استاد قوامی

استاد سید مصمّم‌الدین قوامی کرسی تدریس فقه اداره را از سال ۱۳۸۶ با هدف تولید دانش مدیریت اسلامی و توانایی استنباط احکام مسائل مدیریت، در بنیاد فقهی